

עשרים וארבעה אחוז

:: יפתח גולדמן

מבעד לדמעות השמחה, שהציפו את עיני בבוקר יום חמישי ה-10 בנובמבר, ראיתי על מסך המחשב נתון אחד שאין בו כדי לעורר שמחה: 24%. עשרים וארבעה אחוזי תמיכה קיבל עמיר פרץ בקיבוצים. מחוז הקיבוצים הוא המחוז היחיד של מפלגת העבודה שבו ניצח שמעון פרס בנוק-אאוט, זוכה ברוב מוחלט של הקולות (יותר משני שלישי).

לא עזרו לעמיר פרץ אנשי-הרוח כמו נתן זך ולובה אליאב שהתייצבו לימינו. לא עזרה לו תמיכתם המוצהרת של מנהיגי-עבר של התנועה הקיבוצית כיצחק בן-אהרון ואלישע שפירא. לא הועילו מאמרים בעיתונות של אנשי אקדמיה דוגמת זאב שטרנהל ואבישי מרגלית, אשר קראו לאנשי הקיבוצים להצביע פרץ. לא הועילה גם עבודתם של אנשי קבוצות שיתופיות שהתגייסו לתמיכה בפרץ. הקיבוצניקים לא התרשמו. הם עם פרס.

הכשלון אינו כשלוננו של פרץ, וגם לא כשלונם של אנשי פרץ בקיבוצים. אלה עשו כל אשר לאל ידם: דברו, כתבו, טלפנו, התווכחו, התחננו, לחצו, והביאו לעמיר פרץ 1951 מצביעים מן התנועה הקיבוצית. בלי הקולות הללו, יש לזכור, פרץ לא היה מנצח בפריימריס.

הכשלון הוא כשלונה של התנועה הקיבוצית עצמה. יותר משעמד כאן פרץ למבחן, עמדה כאן התנועה הקיבוצית למבחן הסוציאל-דמוקרטיה. במבחן הזה היא קבלה את הציון 24.

מה קורה כאן? כיצד ייתכן שתנועה אשר חרתה על דגלה את ערכי השיתוף והשוויון (ולו בגירסתם המוחלשת או המופרטת) מפנה עורף למנהיג איגודי-עובדים המציג מצע סוציאלי-דמוקרטי? מדוע לא ניצח פרץ אפילו במעוזי הזרם השיתופי? וכיצד ייתכן, שהקיבוצניקים בוחרים שוב בפרס הישיש, אביר ההפרטה, אדם שאין לו כל סיכוי להבחר לראשות-הממשלה בישראל, ומעל לכל: אדם אשר הוביל מדיניות כלכלית שגרמה לחורבנה של התנועה

הקיבוצית? אינני שואל זאת מעמדה של מבקר חיצוני. אני בן קיבוץ וחבר קיבוץ. אני גאה בשתי ההגדרות הללו. דווקא מתוך הגאווה באה המבוכה, מתוך הציפיות בא התסכול. כמאמר החכם באדם: "נאמנים פִּצְעֵי אוֹהֵב".

הקיבוצניקים והפוליטיקה

כמה דוכרים מתלהמים של שיח הרב-תרבותיות והמזרחיות-המקופחת קפצו כמוצאי-שלל על תוצאות הבחירות בקיבוצים ובידם ההסבר העדתי: הקיבוצניקים הם אשכנזים-גזענים. דני גוטווין, לעומת זאת, טען במאמרו 'ש"ס החילונית' שהקיבוצניקים העדיפו את האינטרס הסקטוריאלי על זה הלאומי (כלומר: קיוו להרוויח כמה פרוטות מהמשך ישיבתה של העבודה-בראשות-פרס ליד שולחן הממשלה, קרוב למקום שבו מחלקים את התקציב). אחרים דברו על ה"שבטיות" והשמרנות המאפיינות את דפוס ההצבעה של הקיבוצניקים.

רוב ההסברים הללו מפוקפקים, כל אחד מהם חלקי ואפילו כולם יחד אינם מתגבשים לכלל הסבר שלם. נדמה לי שיש להציע הסבר נוסף.

יותר משעמד כאן פרץ
למבחן, עמדה כאן התנועה
הקיבוצית למבחן הסוציאל-
דמוקרטיה. במבחן הזה היא
קבלה את הציון 24.

הויכוח. כל אחד משוכנע שהכה את יריבו שוק על ירך, והוא ממשיך להתגנדר באותה סיסמה טפלה שאחזו בה קודם לכן (ממש כמו חברו, האוחזו בסיסמה המנוגדת, ובטוח שהוא-הוא זה שניצח). כל אחד מחזיק בעמדתו הפוליטית כמיין קישוט, סמל-סטטוס או דגל-מועדון. הוא ישוב להזדקק לעמדה זו רק בויכוח הבא, או, אולי, לעת בחירות. כאמור, הקיבוצניקים לא שונים בעניין זה משאר אזרחי ישראל. אלא שבהעדר דיון פוליטי עשיר יותר, ומחוייבות פוליטית עמוקה יותר, הופכים גם ערכי-הקיבוץ המוצהרים לסתם עוד סגנון חיים, לא יותר מכך. בהעדר דיון פוליטי ומחוייבות פוליטית, נשארת הפוליטיקה הקיבוצית (או הפעילות הפוליטית של הנהגת התנועה הקיבוצית ונציגיה) כעסקנות שכל תכליתה דאגה לאינטרסים המידיים של הסקטור - מאבק מתמיד לשם מימוש רווחים ומזעור סיכונים. זה ותו לא.

שמץ נוסטלגיה...

היו ימים שבהם הדיון הפוליטי לא עבר ליד הקיבוצים או מעליהם, אלא בתוכם: זרם מתמיד של בירור רעיוני, פולמוס אידיאולוגי ומחלוקות פוליטיות. זכר הימים הללו עוד היה שמור, בעיקר בצורת בדיחות או מעשיות, בתקופת נעוץ הקיבוציים בראשית שנות השמונים. כולנו צחקנו בהנאה מהסיפורים הישנים, על אסיפת קיבוץ פלוני הדנה בשצף-קצף בעמדתו של הקיבוץ בשאלת מירוץ החימוש הגרעיני, או על חברת קיבוץ אלמוני המדווחת באסיפה על רשמי ביקורה בסין העממית. דומה שהיום אפשר כבר להיזכר בסיפורים הללו לא רק בלעג אלא גם בערגה. יש גם משהו יפה בקיבוץ ששאלות הפוליטיקה הלאומית והעולמית נדונות בו באסיפת החברים, ובלהט המעיד על מחוייבות אמת, ולא רק סביב שולחנות האוכל, כדיבור מן השפה ולחוץ. יש משהו יפה בקיבוץ הנזקק בדיוניו גם לכתביהם של תיאורטיקנים גדולים, ולא רק למה שאמר אתמול בחדשות "פרשנו לענייני...". אגב, עד לשנות השישים הופיע חלק גדול של התרגומים לעברית מן הספרות הקלאסית בתחומי התיאוריה הפוליטית והסוציאליזם (לזרמיו השונים) בהוצאות הספרים של התנועה הקיבוצית. לפחות להלכה נתפסה ספרות זאת כרלוונטית לגיבוש העמדות הפוליטיות של החבר, של הקיבוץ ושל התנועה. ב'פילוג הגדול' של שנות החמישים גילתה התנועה הקיבוצית שהפוליטיקה אינה רק סס-חיים: היא עלולה להתגלות גם כסס-מוות

אפשר שגם הוא אינו מספיק בפני עצמו, אבל ודאי שהתמונה אינה שלמה בלעדיו: הקיבוצניקים פשוט לא מבינים בפוליטיקה - פוליטיקה בכלל ופוליטיקה סוציאליסטית (או סוציאל-דמוקרטית) בפרט. הם לא מבינים בה משום שאינם מתעניינים בה ואינם עוסקים בה. בעשורים האחרונים הפכו הקיבוצים לקהילות א-פוליטיות.

כאן עלי לסייג את דברי, כמובן, ולהזכיר שאני עוסק בהכללות. מטבע העניין הוא, שהכללות תמיד מחמיצות משהו או מישהו בפרטים. אני מכיר באופן אישי קיבוצניקים רבים שפעילותם הפוליטית (מידת פעילותם ובעיקר אופן פעילותם) סותרת את התזה המוצגת כאן. לצערי, אני מכיר הרבה יותר קיבוצניקים המאשרים אותה.

בכותבי שחברי הקיבוצים לא מתעניינים בפוליטיקה, אין כוונתי שאין לקיבוצניקים עמדות פוליטיות מוצהרות. הרי במדינת ישראל יש לכל אזרח עמדה פוליטית, והוא שש לשתף בה את כל מי שמוכן לשמוע. סביב כל שולחן-שבת משפחתי בישראל, בכל מקום-עבודה ואפילו בתור לקולנוע אפשר לשמוע ויכוחים פוליטיים נרגשים, בהם מופרחות בלהט סיסמאות וסיסמאות-נגדיות. דיונים סוערים כאלה אפשר לשמוע, כמובן, גם ברחוב הקיבוצי או בחדר-האוכל. אולם דיונים אלה, ברחוב הישראלי וברחוב הקיבוצי, מתאפיינים בהעדר מחוייבות אמת, בהעדר עניין אמיתי, בסיסמאות ובחזרה על דברי הפרשנות שמספקים כתבי הטלוויזיה ו"פרשנו לענייני...". בסוף הארוחה מסתיים גם

כל אחד מחזיק בעמדתו הפוליטית כמיין קישוט, סמל-סטטוס או דגל-מועדון. הוא ישוב להזדקק לעמדה זו רק בויכוח הבא, או, אולי, לעת בחירות.

הקיר. הפריימריס בעבודה גילו לעין כל, שמחוז הקיבוצים הפך למחוז השמרני, הסקטוריאלי והמנותק ביותר מן המציאות במפלגת העבודה. הקיבוצניקים אינם גרועים יותר משאר האזרחים במדינת ישראל. הם פשוט לא בתמונה...

בחזרה לעתיד

יש לציין, כמובן, שהתהליכים שבגללם מצאה עצמה התנועה הקיבוצית מחוץ לפוליטיקה הם מורכבים, והאשמה אינה מוטלת רק על הקיבוצניקים. מאז ימי בגין שמשה ההשתלחות בקיבוצים כלי פוליטי בידי אלה השואפים לסקטוריאליזציה של החברה הישראלית. אולי אין להאשים את הקיבוצניקים על-כך שהגיבו ב'סקטוריאליזם נגדי'. אלא שדווקא הבנת התהליך הזה צריכה ללמדנו על סכנותיה של הפוליטיקה הסקטוריאליזצית, ועל-כך שהתנועה הקיבוצית אינה יכולה לעלות שוב על דרך המלך, מבלי שתתחבר מחדש לחברה הישראלית.

אין הדברים הללו כתובים רק כהלקאה עצמית. איתור הבעיה והדיון בה נועדו לעורר את מעשה התיקון. מי שיקרים לו ערכי הקיבוץ ומקומו של הקיבוץ בסוציאל-דמוקרטיה הישראלית, צריך להתחיל בדרך הארוכה והקשה של חינוך-מחדש. אפשר להתחיל עם הצעירים, או דווקא עם המבוגרים; אפשר לפעול במערכת החינוך הפורמלית או הבלתי-פורמלית; אפשר להעזר בדפי כתב העת 'חברה' או באתר האינטרנט של מכון אדווה... כל אחד כמיטב יכולותיו ושיטותיו. מה שאסור לעשות הוא להניח ש"אנחנו בסדר. כי אנחנו קיבוצניקים, כלומר שיתופיים, כלומר סוציאליסטים...". בלי פיתוח מודעות פוליטית חדשה, תהפוך התנועה הקיבוצית לגרסה אשכנזית של ש"ס, או לגרסה עניה של קהילות המיליונרים בקיסריה ובכפר-שמריהו.

באחד ממאמריו, טרם הבחירות ב'עבודה', כתב דני גוטוויץ שעמיר פרץ מעביר את החברה הישראלית 'סדרת חינוך' - מלמד אותה את מושגי היסוד שבמילון השיח הסוציאל-דמוקרטי. התנועה הקיבוצית תיטיב לעשות אם תזדרז להרשם ללימודים. תורה היא, ולימוד היא מצריכה.

- ככוח מפרק. כמסקנה בלתי-מודעת (או מודעת-למחצה) סולקה הפוליטיקה מחצר הקיבוץ. היא נדחקה החוצה, אל מעבר לגדר (שם היתה לתחום-פעולתם של קומץ עסקנים ונציגים), או פנימה, אל תודעתו האישית של כל חבר (כעניין פרטי גרידא, שמתוכחים עליו אגב ארוחת-הצהריים, אבל אין טעם לדון בו באסיפת הקיבוץ). מגמות אלה השתלבו במגמה כללית של אנטי-פוליטיזציה בחברה הישראלית כולה, שהתבטאה בלעג לאידיאולוגיות ובשנאת פוליטיקאים. וכך, בהדרגה (ועם השתנות התנאים החברתיים בארץ כולה), בא שיח-הסיסמאות של הטלוויזיה ומילא את החלל שנוצר עם הסתלקותו של הדיון הפוליטי העשיר והמחייב. במקום החברה המדווחת באסיפת הקיבוץ על רשמיה מסין העממית, באה החברה המספרת בארוחת-צהריים על הסנסציה האחרונה ששמעה אתמול בחדשות (או ראתה ב'עובדה' עם אילנה דיין).

התודעה הפוליטית המפותחת שמשה בעבר גורם מאזן למגמות ההסתגרות והשמרנות שארכו לפתחם של הקיבוצים מעצם טיבם כקהילות כפריות קטנות ומובדלות. ככל שנחלש כוחו של גורם זה, כן עלה כוחן של האידיאולוגיה השמרנית והפוליטיקה הסקטוריאליזצית. ככל שנחלש הדיון הביקורתי, גברה הנטייה לגיבוש עמדה פוליטית המושתתת על דימויים: עמדה השופטת מועמדים בעיקר על פי יפיי-סיסמאותיהם והופעתם בתקשורת.

השנים הארוכות של מיתון כלכלי, וההתעללות המאורגנת במעמד הבינוני והנמוך שהנהיג נתניהו בתקופת כהונתו כשר אוצר, ערערו במקצת את כוחה של פוליטיקת-הדימויים בחברה הישראלית. מצוקת-הקיום היום-יומית חוללה את תחילתו של שינוי תודעתי: פחות ופחות ישראלים מוכנים לקנות את הסיסמאות של אידיאולוגיית ההפרטה וה"שוק החופשי". חברי הקיבוצים גם הם קורבנות המדיניות הכלכלית של נתניהו-שרון-לפיד-פרס (דו"ח עדכני של המוסד לביטוח לאומי קובע, שלמעלה משמונים אחוז מחברי הקיבוצים חיים מתחת לקו העוני). אולם הוויית חיייהם הסגורה והנבדלת (למשל בתחום ההזדקקות לשירותים הציבוריים) מאפשרת להם שלא לראות את הכתובת על

חזמה שהיום אפשר כבר להזכר בסיפורים הללו לא רק בלעג אלא גם בערגה. יש גם משהו יפה בקיבוץ ששאלות הפוליטיקה הלאומית והעולמית נחונות בו באסיפת החברים, ובלהט המעידי על מחוייבות אמת, ולא רק סביב שולחנות האוכל, בדיבור מן השפה ולחוץ.

הפריימריס בעבודה גילו לעין כל, שמחוז הקיבוצים הפך למחוז השמרני, הסקטוריאלי והמנותק ביותר מן המציאות במפלגת העבודה. הקיבוצניקים אינם גרועים יותר משאר האזרחים במדינת ישראל. הם פשוט לא בתמונה...

קצה הקרחון

עיתון לאנשים חושבים

בעיתון "הארץ", בכתבה שעניינה סקרי הפופולאריות של המועמדים השונים לראשות הממשלה, אומר העיתונאי יוסי ורתר: "במדעי המדינה קיימת תאוריה הגורסת: ככל שהמרחק בין עמדת הבחור לעמדת המועמד גדול יותר, כך קטן הסיכוי שהראשון יבחר באחרון". ("הארץ", 2/12/05)

קראו את זה פעם נוספת, או פעמיים, ותבינו לשם מה נחוצים לנו מדעי-המדינה ולשם מה נחוצים כתבים לענייני מפלגות...